

УДК 342.92: 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.55>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Комарницька І.І.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу,
Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Буцяк М.М.,
студентка IV курсу,
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Комарницька І.І., Буцяк М.М. Особливості захисту авторських прав в умовах воєнного стану в Україні.

У статті детально аналізується авторське право як ключовий інститут цивільного права, що регулює відносини, пов'язані зі створенням та використанням творів. Розглядаються унікальні характеристики авторського права, які відрізняють його від інших галузей інтелектуальної власності. Підкреслюється, що авторське право виникає автоматично з моменту створення твору, що відображає його особливу природу.

Аналізуються ключові реформи українського законодавства, спрямовані на гармонізацію з європейськими стандартами, зокрема новий Закон України «Про авторське право і суміжні права», який відображає сучасні виклики цифрової епохи та забезпечує ефективний захист прав авторів в умовах воєнного стану.

Особлива увага приділяється захисту авторських прав в умовах воєнного стану, введеного у зв'язку з агресією Російської Федерації. Зазначено, що навіть у найскладніших періодах авторське право залишається стратегічно важливим для розвитку країни. Вказано, що запобігання порушенням та забезпечення стабільності в цій сфері має велике значення для збереження економічного потенціалу країни. Умови воєнного стану стали часом збільшення ризику для авторських прав через низку факторів, таких як збільшення кількості конфліктів, непередбачуваність політичної ситуації та зміни в управлінні.

У статті наголошується, що навіть в умовах воєнного стану, Укрпатент, виконуючи повноваження Національного органу інтелектуальної власності, продовжує працювати, забезпечуючи безперервну роботу державної системи правової охорони інтелектуальної власності. З 8 листопада 2022 року функції Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) здійснює Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), діяльність якого має вирішальне значення для стимулювання інновацій та розвитку в країні, особливо в складних умовах воєнного стану. Розглядаються юрисдикційні та неюрисдикційні форми захисту авторських прав, а також їх актуальність в умовах воєнного часу, коли з'являється велика кількість контенту, що має історичну цінність та потребує правового захисту.

Ключові слова: авторське право, воєнний стан, воєнний контент, захист авторських прав, юрисдикційна та неюрисдикційна форми захисту авторських прав, судовий захист, самозахист, арбітраж, медіація.

Komarnytska I.I., Butsiak M.M. Features of copyright protection in the conditions of martial law in Ukraine.

The article provides a detailed analysis of copyright as a key institute of civil law that regulates relations related to the creation and use of works. The unique characteristics of copyright that distinguish it from other branches of intellectual property are examined. It is emphasized that copyright arises automatically upon the creation of a work, reflecting its special nature.

Key reforms in Ukrainian legislation aimed at harmonization with European standards are analyzed, particularly the new Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights,» which addresses modern challenges of the digital age and ensures effective protection of authors' rights during martial law.

Special attention is given to the protection of copyright under martial law introduced due to the aggression of the Russian Federation. It is noted that even in the most challenging periods, copyright

remains strategically important for the country's development. The prevention of violations and the maintenance of stability in this area are crucial for preserving the country's economic potential. The conditions of martial law have increased risks to copyright due to factors such as rising conflicts, political unpredictability, and changes in governance.

The article highlights that even under martial law, Ukrpatent, performing the functions of the National Intellectual Property Authority, continues to operate, ensuring the uninterrupted functioning of the state system for the legal protection of intellectual property. Since November 8, 2022, the functions of the National Intellectual Property Authority have been carried out by the Ukrainian National Office of Intellectual Property and Innovation, whose activities are critical for fostering innovation and development in the country, especially in the challenging conditions of martial law. Jurisdictional and non-jurisdictional forms of copyright protection are examined, as well as their relevance in wartime conditions, when a significant amount of historically valuable content emerges and requires legal protection.

Key words: copyright, martial law, war content, copyright protection, jurisdictional and non-jurisdictional forms of copyright protection, judicial protection, self-defense, arbitration, mediation.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій інтелектуальна власність стала однією з ключових складових економічного та культурного розвитку будь-якої держави. Захист прав авторів і правовласників є невід'ємною умовою функціонування правової держави та забезпечення вільного розвитку особистості.

З моменту здобуття незалежності Україна сформувала відповідну законодавчу базу, що регулює питання захисту авторських прав. Ця правова основа забезпечує власникам прав можливість вільно використовувати свої права та отримувати допомогу від відповідних державних органів як у повсякденній діяльності, так і в судових процесах.

Однак у сучасних реаліях, зокрема в умовах воєнного стану питання захисту авторських прав набуває особливого значення. Воєнні дії спричинили масштабні виклики у сфері інтелектуальної власності: зростання випадків неправомірного використання творів українських авторів, ускладнення правозастосовної практики, обмежений доступ до правосуддя та порушення прав на тимчасово окупованих територіях. Водночас цифровізація інформаційного простору активізувала проблему піратства, незаконного поширення контенту та маніпуляцій із правами на результати творчої діяльності.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питанню правового регулювання захисту авторських прав були присвячені праці багатьох дослідників, серед яких важливе місце займають роботи: Бондаренко С., Бежевець А., Гребенчук А., Кронда О., Зосименко О., Барбашин С., Зацарна А., Шаповалова К., Хомляк О., Дячук В., Світличний О. Проте, функціонування системи прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану викликає численні суперечності та неоднозначності, які потребують подальшого дослідження та ретельного аналізу.

Метою статті є дослідження та аналіз захисту авторських прав в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Авторське право, хоча й має спільні риси з іншими складовими права інтелектуальної власності, залишається самостійним на національному рівні та у міжнародному праві. Авторське право виникає автоматично з моменту створення твору, а не внаслідок офіційного визнання державними органами. Протягом XIX та XX століть авторське право розвинулося в самостійний інститут цивільного права [1, с. 11].

Хоча українське законодавство прямо не містить визначення поняття авторського права, його можна розглядати як один із інститутів цивільного права. Це система правових норм, що врегульовує відносини між суб'єктами творчої діяльності та користувачами їхніх творів. Авторське право визначає порядок створення, використання та розповсюдження результатів інтелектуальної діяльності, а також встановлює механізми захисту як особистих немайнових прав авторів (право на ім'я, недоторканність твору), так і їхніх майнових прав (право на відтворення, розповсюдження, публічний показ тощо) [2].

Конституція України гарантує кожному свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Відповідно до абзацу 1 ст. 54 Конституції України кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [3].

З початком повномасштабної війни Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан як необхідний захід для забезпечення обороноздатності України, захисту безпеки населення та інтересів держави. Відповідно до ч. 3 цього Указу у зв'язку із вве-

денням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

У зв'язку з оприлюдненням Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» було оптимізовано діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, державних підприємств та установ, а також бізнес-структур. Попри складні умови, Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент), що виконує функції Національного органу інтелектуальної власності, забезпечує реєстрацію авторських прав і договорів, охорону прав на торговельні марки, промислові зразки, винаходи, корисні моделі та географічні зазначення, продовжуючи безперервну роботу системи правової охорони інтелектуальної власності [5].

З 8 листопада 2022 року відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року № 943-р «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності» функції Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ) виконує державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (УКРНОІВІ). Це стало завершальним етапом реформи системи інтелектуальної власності, що розпочалася у 2016 році. Зміни спрямовані на гармонізацію українського законодавства з європейським, що особливо актуально після отримання Україною 23 червня 2022 року статусу кандидата в Європейський Союз. Український офіс інтелектуальної власності діятиме за принципом «єдиного вікна», аналогічно до європейських установ, забезпечуючи реєстрацію патентів, авторських прав і товарних знаків.

У період воєнного стану вкрай важливо створити правові механізми, що захистять права осіб у сфері інтелектуальної власності та запобігатимуть їх втраті. Держава має гарантувати мінімізацію негативних наслідків воєнного стану для громадян України [6]. З метою захисту прав власників інтелектуальної власності під час воєнного стану було ухвалено Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України». Основною метою закону є збереження прав на інтелектуальну власність навіть в умовах воєнного стану, коли можливі обмеження прав і свобод громадян, а також певні обмеження для юридичних осіб. [7].

1 січня 2023 року стало знаковою датою для сфери інтелектуальної власності в Україні – набув чинності новий Закон України № 2811-IX «Про авторське право і суміжні права», який замінив попередній закон, ухвалений 23 грудня 1993 року (№ 3792-XII). Новий нормативний акт суттєво відрізняється від свого попередника, оскільки враховує сучасні виклики, зокрема розвиток цифрових технологій і перехід більшості об'єктів авторського права у цифровий формат.

Серед ключових нововведень – оновлені положення щодо захисту авторських прав в Інтернеті. Зокрема, термін «електронна (цифрова) інформація» був замінений на більш сучасний – «цифровий контент» [8].

Відповідно до п. 65 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» цифровий контент (електронна (цифрова) інформація) – будь-які відомості чи дані в електронній (цифровій) формі, що містять об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися та/або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет [9].

Сьогодні багато хто може стати автором воєнного контенту, створюючи фотографії, відео, статті, пісні тощо. Фотографи документують наслідки війни – зруйновані будівлі, процес ліквідації пожеж, постраждалих від бойових дій. Такі матеріали не просто відображають реальну ситуацію в Україні та злочини країни-агресора, а й можуть бути використані як докази воєнних злочинів у міжнародних судових інстанціях. Окрім того, що фото- та відеоматеріали документують війну та її наслідки, вони також є об'єктами авторського права. Важливо розуміти, що навіть у період воєнного стану авторські права залишаються чинними та підлягають захисту [10].

Згідно зі ч. 1 ст. 433 Цивільного кодексу України, об'єктами авторського права є твори, а саме: 1) літературні та художні твори; 2) комп'ютерні програми; 3) компіляції даних (бази даних), якщо вони є результатом інтелектуальної діяльності; 4) інші твори [11].

Перелік таких об'єктів є відкритим, оскільки нові види творчої діяльності можуть не підпадати під конкретні визначення, зазначені в Цивільному кодексі України. Однак навіть у такому випадку вони залишаються об'єктами авторського права та підлягають відповідному захисту [12].

Захист авторських прав – це сукупність заходів, спрямованих на поновлення порушених прав, що включає передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів, визнання

прав, та усунення перешкод для їх реалізації. Законодавство передбачає дві основні форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну.

Неюрисдикційний захист авторських прав передбачає можливість самостійного врегулювання порушень без залучення державних органів. Це означає, що громадяни та громадські організації можуть вживати заходів для припинення порушень, відновлення своїх прав та створення умов для їхньої реалізації без звернення до органів публічного управління. Такий захист ґрунтується на самозахисті, який передбачений ст. 19 Цивільного кодексу України, і дозволяє авторам або правовласникам самостійно діяти в межах закону для захисту своїх інтересів [13].

Неюрисдикційна форма захисту охоплює різноманітні способи врегулювання спорів без звернення до суду. У сучасних умовах вона набуває все більшого значення завдяки своїй ефективності та швидкості. Популярність цієї форми захисту зростає завдяки її гнучкості та відсутності необхідності проходити тривалі офіційні процедури. Основним принципом альтернативних методів вирішення спорів є добровільна згода сторін на їх застосування, а також залучення нейтральної та незалежної особи. У сфері позасудового захисту авторських прав існує багато механізмів, однак найбільш поширеними альтернативними способами вирішення спорів є самозахист, арбітраж та медіація [14].

Самозахист як метод захисту авторських прав включає безпосереднє ведення перемовин між сторонами без залучення третіх осіб. Переговори – це гнучкий, добровільний процес врегулювання спорів між двома або більше сторонами, які без залучення третіх осіб, безпосередньо обговорюють спірні питання з метою пошуку взаємовигідних рішень, що відповідають їхнім інтересам. Цей метод дозволяє використовувати інші способи вирішення конфліктів, якщо переговори не принесли результату. Однак, слід враховувати, що досягнуті під час переговорів домовленості не мають юридичної сили, що робить їх виконання залежним від доброї волі учасників [15].

Арбітраж, що в українському праві визначається як третейське судочинство, передбачає розгляд справи незалежним арбітром (третейським суддею), чиє рішення є обов'язковим для виконання сторонами. Альтернативний квазісудовий метод вирішення конфліктів передбачає розгляд та ухвалення рішення щодо спору особою або групою осіб, яких сторони самостійно обирають і наділяють повноваженнями приймати обов'язкове для них рішення. Такий розгляд здійснюється на основі повного та всебічного дослідження обставин справи та за результатами змагального процесу. Одним із різновидів третейського суду є міжнародний комерційний арбітраж.

Правова можливість розгляду справ у третейському суді передбачена Законом України «Про третейські суди», згідно з яким третейський суд недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (п. 1 ч. 1 ст. 2) [16]. Крім того, питання міжнародного комерційного арбітражу регулюються Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. № 4002-XII [17].

Медіація є ще одним способом альтернативного врегулювання спорів, який передбачає залучення посередника – медіатора, що допомагає сторонам досягти компромісу. В Україні порядок проведення медіації регулюється Законом «Про медіацію». Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про медіацію» медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [18].

На відміну від неюрисдикційного підходу, юрисдикційний захист передбачає розгляд справ у судовому порядку та залучення державних органів. Це може включати проведення експертиз, збирання доказів і винесення судового рішення щодо порушення авторських прав. В українському законодавстві передбачено такі способи юрисдикційного захисту: цивільний, кримінальний та адміністративний.

Цивільно-правовий захист авторських прав передбачає застосування законодавчо визначених матеріально-правових примусових заходів, спрямованих на визнання або відновлення порушених прав, припинення правопорушень та майновий вплив на порушника. Поряд із цивільно-правовими механізмами в юридичній практиці також використовується господарсько-правовий захист, що стосується порушених прав підприємств, установ, організацій та інших юридичних осіб, у тому числі іноземних. Основним завданням такого захисту є не покарання правопорушника, а компенсація завданих збитків.

Законодавство України, як і багатьох інших країн, передбачає не лише цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності, а й встановлює кримінальну відповідальність за їх порушення. Така відповідальність настає, якщо власникові прав завдано матеріальної шкоди в значному, великому чи особливо великому розмірі.

Адміністративний спосіб захисту прав інтелектуальної власності передбачає звернення до відповідного органу публічної адміністрації з подальшою можливістю судового оскарження. Спеціальний (адміністративний) захист включає нормативно-правові заходи, спрямовані на відновлення та визнання прав, а також припинення правопорушень [19].

Судовий захист порушеного права здійснюється через звернення постраждалої особи до відповідних судових інстанцій, зокрема до господарських, місцевих, районних чи міськрайонних судів, якщо справа стосується адміністративної відповідальності правопорушника. У разі вичерпання всіх механізмів національного судового захисту автор має право звернутися до Європейського суду з прав людини (ЕСПЛ) [12].

Висновки. Авторське право є самостійним інститутом цивільного права, що відіграє ключову роль у регулюванні відносин, пов'язаних зі створенням та використанням творів. Авторське право виникає автоматично з моменту створення твору, що підкреслює його особливість. Правова природа авторського права включає як об'єктивні (норми права), так і суб'єктивні (права конкретних авторів) аспекти. Це означає, що автори мають право на визнання свого авторства, на недоторканість своїх творів, а також на отримання винагороди за використання їхніх творів.

Українське законодавство активно реформується для гармонізації з європейськими стандартами, особливо в умовах євроінтеграції. Новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» відображає сучасні виклики, включаючи цифровізацію. Це дозволяє більш ефективно захищати права авторів в умовах розвитку цифрових технологій.

В Україні діє комплексний механізм захисту авторських прав, який охоплює цивільно-правовий, адміністративний та кримінальний способи захисту. Цивільно-правовий захист спрямований на примусове припинення правопорушень, визнання або відновлення порушених прав, а також матеріальне відшкодування завданої шкоди. Окрім цього, існує кримінальна відповідальність за умисне порушення авторських прав, якщо таке порушення завдало значної шкоди. Адміністративний захист передбачає застосування штрафних санкцій та інших заходів відповідно до чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко С.В. Авторське право та суміжні права. Київ: Інститут інтелектуальної власності і права, 2008. 288 с.
2. Бежевець А.М., Гребенчук А.І. Найбільш поширені порушення авторського права і суміжних прав в Україні та способи захисту від них. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 49-51.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022/ Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 16.06.2025).
5. Кронда О.Ю., Зосименко О.М. Інтелектуальна власність в Україні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 104-108.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності у період дії воєнного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1250506> (дата звернення: 16.06.2025).
7. Барбашин С. Аспекти захисту інтелектуальної власності в Україні під час війни. URL: <https://unba.org.ua/publications/9042-aspekti-zahistu-intelektual-noi-vlasnosti-v-ukraini-pid-chas-vijni.html> (дата звернення: 16.06.2025).
8. Зацарна А.В., Шаповалова К.Г. Аналіз реформи у сфері авторського права та суміжних прав в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*: матеріали конференцій МЦНД, м. Вінниця, 28 червня 2024 р. Вінниця, 2024. С. 51-56.
9. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 17.06.2025).
10. Шувар Н.В об'єктиві війни: право на інформацію чи авторські права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/prava-na-voyenniy-kontent/> (дата звернення: 17.06.2025).
11. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.06.2025).
12. Хомляк О.Р. Захист авторських прав в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 205-207.

13. Дячук В.Т. Захист авторських прав та суміжних прав в Україні. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 524–528.
14. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (adr-alternative dispute resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2018. С. 165–169.
15. Швецова Л. Альтернативні способи вирішення спорів. URL: <https://unba.org.ua/publications/8920-al-ternativni-sposobi-virishennya-sporiv.html> (дата звернення: 17.06.2025).
16. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 22.06.2025).
17. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 22.06.2025).
18. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 23.06.2025).
19. Світличний О.П. Право інтелектуальної власності: підручник. Вид. 2, змін. і доп. Київ: НУБіП України, 2016. 355 с.